

Yakub Çelebi'nin Öyküsü

Història de Jacob Xalabin

İletişim Yayınları 2146 • Tarih Dizisi 96

ISBN-13: 978-975-05-1750-1

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Adam Stefanović, “Kosova Savaşı”

(Prens Lazar’ın atı üstünde ölümü), 1870

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI ve *CILT* Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Yakub Çelebi'nin Öyküsü

Història de Jacob Xalabín

ÖNSÖZ VE NOTLAR *Juan Carlos Bayo*

ÇEVİREN *Mehmet Sait Şener*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ · JUAN CARLOS BAYO.....	9
ÇEVİRMENİN NOTU · MEHMET SAİT ŞENER.....	51
<i>Türkiye hükümdarı Murad'ın oğlu Yakub Çelebi'nin hayatındaki hadiseleri ve baba katili gayrimeşru kardeşi Bayezid Bey'in ellerinde akıbetini nasıl bulduğunu işiteceğiniz “Yakub Çelebi'nin Öyküsü” böylece başlamaktadır.</i>	
Bölüm I	53
Bölüm II	
<i>Murad, Ali Paşa'ya oğlu Yakub Çelebi'yi öldürmesini nasıl emretti</i>	67
Bölüm III	
<i>Ali Paşa, Yakub Çelebi'yi ne şekilde öldüreceğini nasıl düşündü</i>	69
Bölüm IV	
<i>Yakub Çelebi ve Ali Paşa Murad'ın sarayından nasıl kaçtılar</i>	73

Bölüm V

*Palatya Beyi'nin Setalya Beyi ile tertip ettiği evliliğe
ve başlarına gelenlere dair* 83

Bölüm VI

Setalya Beyi, karısı Palatya'dan götürmeye nasıl geldi 87

Bölüm VII

*Setalya Beyi, Palatya Beyi'nin kızını eşi olarak
nasıl götürdü* 89

Bölüm VIII

*Nergis Hanım, Yakub Çelebi ve Ali Paşa'nın bulunduğu kuleye
nasıl girdi* 91

Bölüm IX

*Yakub Çelebi ve Nergis Hanım nasıl ayıldılar ve
yalnız olmalarına şaşırıldılar* 95

Bölüm X

*Setalya Beyi'nin kız kardeşi, karısıyla gelen biraderini
karşılama nasıl çıktı* 97

Bölüm XI

*Ali Paşa, Setalya Beyi'nin kız kardeşiyle nasıl yattı
ve kız onunla nasıl gitti* 99

Bölüm XII

Ali Paşa ve Setalya Beyi'nin kız kardeşi nasıl kaçtılar 103

Bölüm XIII

*Ali Paşa ve Setalya Beyi'nin kız kardeşi, Yakub Çelebi ve
Nergis Hanım'ın bulunduğu kuleye gelerek Palatya Beyi'nin
topraklarından nasıl çıktılar* 107

Bölüm XIV

*Yakub Çelebi, Ali Paşa ve Palatya Beyi'nin kızı ile
Setalya Beyi'nin kız kardeşi olan iki hanımla saraya nasıl döndü* 113

Bölüm XV

*Murad'a gelen Hıristiyan Bulgarın topraklarına girdiği
haberine dair* 117

Bölüm XVI

*Türklerin ve Hıristiyanların savaşı nasıl gerçekleşti
ve Murad nasıl öldü* 123

Bölüm XVII

*Gayrimeşru Bayezid Bey babasını nasıl öldürdü ve
kardeşini nasıl boğdu* 127

KAYNAKÇA 129

ÖNSÖZ

JUAN CARLOS BAYO

Història de Jacob Xalabín (“Yakub Çelebi’nin Öyküsü”), yaklaşık 1400 yılında yazılmış ve Kosova Savaşı’nın ardından tahta geçmeye kararlı üvey kardeşi Bayezid tarafından 1389’da öldürülen Osmanlı şehzadesi Yakub Çelebi’den esinlenmiş anonim bir kısa öyküdür. Hikâyenin özetinde de görüleceği gibi *Jacob Xalabín*, tarihî ve kurgusal unsurların harmanlandığı bir eserdir.

Hikâyeci anlatısına 1387 yılında Almorat’ın (I. Murad) sarayında başlar. Almorat’ın ilk evladı olan Jacob Xalabín (Yakub Çelebi), kendisine sırlıslıkla aşık olan Rum asıllı üvey annesi genç Issa Xalabína tarafından tacize uğrar. Issa, sarayın hain Yahudi hekimi Quir Mossè’nin aldatici nasihatleriyle Jacob’un katlini planlar. Jacob ise çareyi samimi olduğu zeki dostu Alí Baxà’nın (Çandarlı Ali Paşa) yardımıyla kaçmakta bulur. İki yoldaş başka bir beyliğe varırlar ve bu beyliğin sarayında yiğitlikleriyle kendilerini gösterirler. Başlarından geçen birçok maceranın ardından her ikisi de asil soylarına yaraşır zevceler bulurlar. Üvey annesi ölen Jacob ile dostu Ali, eşleriyle birlikte Almorat’ın sarayına dönerler.

Gözdesi olan oğlunu ölü bilen Almorat, kendisini büyük bir coşku ve mutluluk içinde karşılar. Çok geçmeden Hıristiyanların, topraklarına saldırdığı haberi gelir ve hemen savaşa hazırlanırlar. Almorat muharebede ağır yaralanır ve oğlu Beseyt (Bayezid) tarafından öldürülür. Ardından Beseyt tahta oturabilmek için üvey kardeşi Jacob'u boğar. Hikâyeci anlatısını sonlandırdığı vakit, halihazırda Beseyt'in hüküm sürdüğünü ve Ali Baxà'nın başveziri olduğunu aktarır.

Història de Jacob Xalabín, yazıldığı dönemin Türk dünyası hakkında bu çapta bilgiye sahip başka bir kurgu eser bulunmadığı için Ortaçağ Katalan edebiyatında eşsiz bir yer tutmaktadır. Olayların büyük bir kısmının dönemin edebi zevkine göre uyarlandığına şüphe yoktur fakat eser, Katalan halkının o dönemde büyümekte olan bir güç olan Osmanlı'ya merakını da gidermeye çalışır. Türk gelenekleri ve Anadolu coğrafyasıyla alakalı gözlemler kadar, nerede vuku bulduğundan söz edilmese de Kosova Savaşı olduğu kolayca tahmin edilen son savaş da gayet ilgi çekici olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun şekillenmesinde büyük önem taşımaya rağmen belgelenmesinde yetersiz kalınmış bu kilit döneme biraz da olsa ışık tutmaktadır.

Bu özgün mahiyetine rağmen *Història de Jacob Xalabín*, dönemin Katalan kültürü çerçevesine tam olarak sığdırılabilir bir eserdir, zira içerisinde Ortaçağ Katalan edebiyatının diğer eserlerinde mevcut nitelikleri barındırmakta ve ilk bakışta hayret veren yönleri bile dönemin tarihî koşulları göz önünde bulundurulduğunda anlaşılır hale gelmektedir.

Tarihî içerik

Història de Jacob Xalabín sadece Aragon Krallığı'nın Doğu Akdeniz'deki uzun yıllar süren deneyiminden yola çıkarak anlaşılabilir. Krallığın ilk deneyimi 1303'te, Türklere kar-

şı savaşmak için Doğu Roma imparatoru II. Andronikos Paleologos tarafından kiralanmış Roger de Flor'un liderliğindeki Büyük Katalan Birliği'nin (Bölüğü'nün) Konstantinopolis'e gelmesiyle başlamıştır. Mevzubahis, Rumeli'nde Aragon Krallığı'na bağlı Atina ve Neopatria dükalıklarının kurulmasıyla zirveye ulaşan uzun bir maceradır ve İspanyol tarih yazıcılığına biri büyük, diğeri küçük iki klasik eser miras bırakmıştır: Katalan Birliği'ne katılmış olan Ramon Muntaner'in 1325-1328 yılları arasında geçen olayları naklettiği Katalanca kaleme alınmış *Llibre* veya *Crònica*'sı ile Aytona Markisi Francisco de Moncada'nın, Muntaner'in anılarının yanı sıra çeşitli Bizans kaynaklarından faydalanarak derlediği ve 1623'te basılan *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos* adlı İspanyolca eserler.¹

1300'lere doğru Türk akınları Konstantinopolis'in karşı yakasına ulaşmıştı. Büyük Katalan Birliği, Anadolu'ya geçmiş, 1304 yazında Türklere karşı büyük askerî başarılar gös-

1 Bu iki eserin baskıları için bkz. *Crònica de Ramon Muntaner (Les quatre grans cròniques, III)*, (ed.) Ferran Soldevila, (gözden geçiren) Jordi Bruguera ve Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2011; Francisco de Moncada, *Expedición de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, (ed.) Samuel Gili Gaya, Madrid, Espasa-Calpe, 1969. Büyük Katalan Birliği ve Aragon Krallığı'nın Doğu Akdeniz'deki faaliyetleriyle ilgili olarak şu çalışmalar hâlâ önemini korumaktadır: K.M. Setton, *Catalan Domination of Athens, 1311-1388*, Londra, Variorum, 1975; "The Catalans in Greece, 1311-1380" ve "The Catalans and Florentines in Greece 1380-1462", *A History of the Crusade*, III, (ed.) K.M. Setton ve H.W. Hazard, Madison (Wisconsin) ve Londra, 1975, s. 167-224 ve 225-277 (Yeniden baskısı: *Athens in the Middle Ages*, Londra, Variorum, 1975). *Història de Jacob Xalabin*'in derlendiği döneme denk gelen bu faaliyetlerin son safhası için bkz. "La Corona de Aragón y la Grecia catalana: 1379-1394", *Anuario de Estudios Medievales* 6 (1969), s. 219-252. Türklere olan ilişkiler konusunda bkz. D. Jacoby, "Catalans, Turcs et Vénitiens en Roumanie (1305-1332): Un nouveau témoignage de Marino Sanudo Torsello", *Studi Medievali*, 3ª serie, 15 (1974), s. 217-261 (Yeniden baskısı: *Recherches sur la Méditerranée orientale du XIIIe au XIVe siècles. Peuples, sociétés, économies*, Londra, Variorum, 1979) ve E.A. Zachariadou, "The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area", *Studi Medievali*, 3ª serie, 21 (1980), s. 821-838 (Yeniden baskısı: *Romania and the Turks (c. 1300-c. 1500)*, Londra, Variorum, 1985).

termiştir. Buna rağmen, geçen bir yılın ardından Bizans'la bağlarını koparmıştır. Muntaner, Bizanslılara karşı beslediği düşmanlığı saklamaz ve hatta onları kâfir addeder. 1305 baharında Gelibolu'da bulunan Katalanlar, Aydınogulları'ndan olması muhtemel Halil adındaki birisinin liderliğinde bir Türk paralı asker birliği kurarlar. Daha sonra, Apros Savaşı'nın ardından, bir Türkopol² olan İshak Melik'in komutasında daha büyük bir birlik de kurulmuştur.

Türkler, Katalan birliklerinden ayrı konaklar, Katalanlara hizmet etseler dahi kendi liderlerinin emri altında bulunurlardı. Türk askerleri ekseriyetle o dönemde saygın bir yeri olan hafif süvari ve okçulardan oluşuyordu. Aragon Kralı I. Joan'ın emriyle Aragoncaya çevrilen ve takriben 1356'da yazılan Jehan de Mandeville'in *Libro de las maravillas del mundo* ("Dünya Harikaları Kitabı") adlı eserinde Amazonların gözde silahı olarak bahsedilen Türk yayı, ünü Avrupa'da hızla yayılan muazzam bir savaş aracıydı.

Türkler ve Büyük Katalan Birliği arasında yapılan anlaşmalar arasında Türklerin ele geçirdikleri ganimetlerin beşte birini Katalanlara verip, geriye kalanını sahiplenmeleri de ilgi çekicidir. Bu anlaşma Kuran'da (8:41)* ganimetle alakalı belirlenmiş kurullarla (*hums*) örtüşmekle birlikte, dönemin Hıristiyan İspanyası'nın köklü geleneklerine de dayanır. Nitekim ganimetin beşte birinin krala ayrılmasına dayanan *quinto real* (Pençik Kanunu) geleneği, Hernán Cortés, Francisco Pizarro ve diğer Amerika konkistadorları (*conquistadores*) tarafından da kullanılmaya devam edilmiştir.

Güç dengesindeki bu değişim, Bizans İmparatorluğu'nu ciddi biçimde etkilemişti: Sadece Türklere karşı Büyük Katalan Birliği'nin yardımından mahrum kalmamış, Katalanla-

2 Bizans İmparatorluğu'na hizmet eden ve Hıristiyan olan Türklere verilen ad. Kat. *Turcoples*, Yun. *τουρκόπολοι*, "Türkoğulları".

(*) Enfal Suresi – e.n.

rın Yunanistan'daki ilerleyişine karşı kendi ordularını göndermek zorunda da kalmıştı. Katalanların yağmalama faaliyetlerinden dolayı buhrana sürüklenen Konstantinopolis'in zayıflığı karşısında Türklerin Rumeli'de mutlak hâkimiyet kurmaları da bu döneme denk gelmektedir.

Bununla birlikte bu yeni durum Doğu Akdeniz'deki Latin devletlerini kısa sürede etkilemiştir. 15 Mart 1311'de Büyük Katalan Birliği (Bölüğü), söz konusu paralı Türk askerlerinin yardımıyla Gautier V de Brienne'ı devirerek Atina Dükalığı'nı ele geçirdi. Türkler, Katalanların toprak teklifini geri çevirip, taşıyabilecekleri silah ve at ağırlıklı ganimetleri alıp Anadolu'ya dönmeyi tercih etti. Bu kararın ardında bir dizi etken olsa gerektir. Eğer Türkler Atina Dükalığı'nda kalsalardı, Hıristiyan bir devletin tebaası olmaları resmiyete dökmüş olacaktı. Ayrıca tekrar ailelerine kavuşmak ve yarı göçebe hayatlarını sürdürmek istiyor olmalıydılar. Bunların yanı sıra kendi başlarına hareket etme ve fetihler düzenleme maksatlarını da göz ardı etmemek gerekir.

Diğer yandan Atina'daki yeni Katalan devleti düşmanlarla çevriliydi, zira çevresindeki Latin devletler yeni komşularına hiç de iyi gözle bakmıyorlardı. Katalanların tek hayatta kalma şansı müttefik bulmaktı ve çevrelerinde mevcut olanlarsa Anadolu kıyılarındaki Türk beylikleriydi. Böylece Türk-Katalan ilişkilerinde eşitlik ilkesine dayanan yeni bir dönem açılmaktaydı. Atina'daki Katalan Dükalığı'nın yakın işbirliğine girdiği beylikler Aydın ve Menteşe beylikleriydi. Aydınoğulları ile kurulan ilişkilerin geçmişi, daha önce bahsedildiği gibi Büyük Katalan Birliği'nin Anadolu'da bulunduğu zamana dayanmaktaydı. Katalanlar, müttefikleri Umur Paşa'yı konu alan "Umur Paşa Destanı"nda, yani Enveri'nin *Düsturname*'sinin 2. Bölümü'nde edebi bir iz bırakmışlardır. Bunun yanı sıra 13. yüzyılın sonundan itibaren Venediklilerle ticari yönden iyi ilişkiler içinde olan Mente-

şe Beyliği ile anlaşmaları da bu döneme denk gelir. Nitekim bunun sonucunda Menteşe Beyliği ile Venedikliler arasındaki ticaret duraksamıştır. Zira Venedik, kısa zamanda Doğu Akdeniz'deki tüm diğer Latin devletler için ciddi bir sorun oluşturacak bu yeni Katalan-Türk ittifakından ilk zarara uğrayan olmuştur. Bu vakte kadar Türkler Anadolu'ya yayılmış ve Bizans için ciddi tehlike oluşturmuşlardı. Şimdiyse Doğu Akdeniz'deki Latin devletlerine karşı ilk defa deniz seferleri düzenleyeceklerdi.

1317'de Alfons Frederic'in Atina'ya *vicario general* (piskopos yardımcısı) unvanıyla gelişiyle Katalanların topraklarını genişletme adına büyük çabalar göstereceği ve Katalanların Türklerle olan ittifakının kuvvetleneceği bir dönem açılmış oldu. Büyük Katalan Birliği, Fransa'dan aldığı toprakları geri vermeyi reddederek Roma'nın çıkarlarına ters düştüğü için 1318'de Papa XXII. Yoannis tarafından aforoz edildi. Etrafı düşmanlarla çevrilen Alfons Frederic, hasımlarının mülkü hakkında Türklere bilgi sızdırmakta, denizlerdeki faaliyetlerini genişletme yolları arayan Türklere hedef tayin etmekteydi. Türkler ise bu fırsatları kullanarak 1318 ile 1326 yılları arasında Ege Denizi başta olmak üzere daha önce ulaşamadıkları noktalara seferler düzenlediler; bu seferlerin Latin devletleri üzerindeki etkileri ayrıntılı olarak kaleme alınmıştır. Katalanlar, Venedik'in sürekli baskısı altında Türklerle yeni ittifaklar kurmayacaklarına dair antlaşmalar imzalamak zorunda kalmalarına rağmen, bu dönemde aralarında gizli antlaşmalar yapıldığına dair açık deliller vardır. 1326 yılında Eğriboz'a saldıran Türk kuvvetleri Venedikliler tarafından takip edildiklerinde Alfons Frederic'in mülküne sığınmışlar; Frederic, Venediklilerle olan antlaşmasını açıkça ihlal ederek Türk gemisinin ihtiyaçlarını gidermiş ve Anadolu'ya dönüşünü kolaylaştırmıştır.

Buna rağmen 1329-30 yıllarında bu tablo değişir. Bu tarih-

lerde Venediklilerle yalnızca anlaşmak değil, saygı da göstermek zorunda kalan Katalanlar ile Türkler arasındaki ittifak bozulur. Anadolu beyliklerinin gün geçtikçe büyüyen gücü, bu iki devlet arasındaki güç dengesini bozar ve Türkler 1329'da Atina Dükalığı'na bir akın düzenlerler. 1330'da Alfons Frederic *vicario general*'likten azledilir, zira izlediği politika olumlu sonuçlar doğurmamıştır; Katalanların topraklarını büyük çapta genişletmekte başarılı olamamış, o zamana kadar aşına olmadıkları bir bölgede kapılarını Türklere açmıştır. Katalanların Türklerle olan münasebetleri Hıristiyan dünyasında skandal yaratmıştı; ticari antlaşmalar pek tabii kabul edilebilir olsa da askerî ittifaklar farklıydı. 1330'da Papa XXII. Ioannis, "scismatici perditionis filii et iniquitatis alumpni omnis rationis expertes et detestabiles",³ yani "ayrılıkçı, helakın çocukları, fenalığın müritleri, her türlü akıldan yoksun ve nefret edilesi" olarak tanımladığı Büyük Katalan Birliği'nin üyelerine karşı bir Haçlı Seferi ilan etti.

Anadolu'nun kıyı bölgelerindeki beylikler, Ege Denizi'ndeki faaliyetlerine 1353 ve 1390 yılları arasında devam ettiler ve bu dönem içerisinde Atina'daki Katalan Dükalığı'yla yeniden işbirliği yaptılar. 1362'de kendisiyle aynı ismi taşıyan ünlü amiralin akrabası olan yeni *vicario general* Roger de Llúria, ordusunu güçlendirmek için Türk birlikleri kiraladı. Bu birliğin bir yıl sonra Tebas'taki Katalan Kalesi'nde konuşlanması, 1364 yılında Katalanlar ile Papa V. Urbanus ve Venedikliler arasında ciddi bir gerginliğe yol açtı ve bu gerginlik ancak Türklerin ayrılmasıyla çözülebildi.

3 *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria*, (ed.) Antoni Rubió i Lluch, (gözden geçiren) Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001, doc. CL, s. 190. Yakın zamanda yeniden basılan ve burada bahsettiğimiz konular arasında Aragon Krallığı'nı ilgilendiren hemen hemen bütün olayları içeren bu klasik derleme eser, bu dönemle ilgili yapılan araştırmalarda temel kaynak olmayı sürdürmektedir.

Bununla birlikte bu dönemde Katalan mülkünü de etkileyen Osmanlı yayılması başladı. 1364'te Anadolu'da Katalanların elinde bulunan çok önemli ve güçlü bir kale olan Biga, *Història de Jacob Xalabín*'in ana karakterlerinden olan I. Murad tarafından uzun bir kuşatmanın ardından alındı.

1359'da kendi ordusu için Atina ve Neopatria dükalıklarından iki birlik Türk okçusu talep eden Aragon Kralı IV. Pere (Pedro), yirmi yıl sonra bu dükalıkları Aragon Krallığı'na bağladı. Katalanların bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarları düşünüldüğünde, IV. Pere'nin Doğu Akdeniz siyasetine müdahil oluşu kaçınılmazdı. Aynı yıl içerisinde Pere, Katalan bir tüccarın Türkiye'den Barcelona'ya naklettiği mallarının Ragusa'da kaçırılmasından şikâyetçi olmuştur. Diğer yandan 1383'te Bizans imparatoru V. Yoannis Paleologos'un Konstantinopolis'teki Katalan tüccarların konsül olarak seçtiği bir Cenevizlinin yerine, Yunanların da Katalancaya hâkim oldukları gerekçesiyle Yunan birisinin getirilmesi konusundaki talebine boyun eğmiştir. Türk-Katalan ilişkileri açısından önemli olan bir başka belgeyse kralın kendisine sunulan dört Türkü Barcelona'daki kraliyet tersanesinde çalışmalarını için görevlendirdiğine dair 1380 tarihli mektubudur.⁴

Bununla birlikte Aragon Krallığı, Osmanlı gücünün baskın olduğu bir dönemde Doğu Akdeniz'de bir imparatorluk kurma teşebbüsünde bulunacak durumda değildi. 1385 yılı yazında IV. Pere, Yunanların ve Türklerin sürekli saldırılarından şikâyet etmekteydi. Bölgedeki Osmanlı baskısı günden güne artıyordu. 1392'de IV. Pere'nin halefi Aragon Kralı I. Joan, Atina ve Neopatria dükalıkları üzerindeki haklarından feragat etmişti. *Història de Jacob Xalabín*'in kötü karakteri Bayezid, 1393-94 yılları arasında Orta Yunanistan'a askerî bir harekât düzenlerdi ve henüz Katalan bir hanedanın hüküm sürdüğü Salona Kontluğu ile ona bağlı toprakları il-

⁴ *Diplomatari de l'Orient català*, CCCXCIV, s. 485.

hak etti. Bu kontluk Alfons Frederic'in yeğeni Lluís Frederic'ten dul kalan Helena Kantakuzene'nin naibeliğinde yönetilmektedir. Kontluk ellerinden çıkınca hem kendisi hem de kızları Maria Frederic Osmanlı haremine girdi fakat 1395'e kadar ikisi de ölmüştü. Katalanların elinde 15. yüzyılın ortalarına kadar yalnızca Aegina Adası ve sağlam Piada Kalesi kaldı.

Diğer yandan Aragon Krallığı, 14. yüzyılın ikinci yarısında her şeyden çok da kara vebadan dolayı ciddi bir demografik buhran yaşıyordu. İş gücündeki bu yetersizlik, çeşitli kökenlerden insanların toplanarak çalıştırılmasına yol açtı. Katalan tüccarlar yalnızca Anadolu beyliklerinden Rum ve Slav köleler tedarik etmekle kalmıyor, aynı zamanda muharebelerde zapt edilmiş yahut Konstantinopolis, Ceneviz veya Venedik'ten satın alınmış Türkleri de önemli ticaret merkezleri olan Mallorca ve Barcelona aracılığıyla Aragon Krallığı'na getiriyorlardı. Bu köle ticareti bilhassa Osmanlıların yayılmaya başladığı I. Murad ve Bayezid devirlerinde gerçekleşmiştir. Bu konuda çok sayıda belge günümüze ulaşmıştır, zira her türlü ticaret için noter onayı gerekmektedir. 14. yüzyıl sonlarında Barcelona'da imzalanmış sözleşmelerde yer alan kölelerin çoğu Doğu Akdeniz'den geliyordu. Nitekim yalnızca bu şehirde bile *Història de Jacob Xalabín*'in muhtemel derleniş tarihi olan 1389-1400 yılları arasında kayıtlı 141 Türk esir bulunmaktaydı. Müslümanların, özellikle de Mağriplilerin özgürlüklerine kavuştuklarında İslâm yurduna döndükleri düşünülürse, bu Türklerin anayurtlarından uzak düşmelerinin kendilerini Hıristiyanlığa uyum sağlamaya itmiş olması ihtimal dahilindedir. 14. yüzyılın ilk yarısında kayıtlı olan az sayıdaki Türk esirlerin tümünün Müslüman oldukları ifade edilmektedirken, bahsettiğimiz 1389-1400 tarihleri arasındaki 141 Türk esirden 107'si kayıtlarda vaftiz edilmiş görünmektedir.⁵ Noter belgeleri Türklerin

5 Son zamanlarda bu konu üzerine yazılan eserler hızla çoğalmaktadır. Bkz. Jo-

topluma dahil edilmesi konusunda çeşitli ayrıntılar taşımaktadır: 1390'da vaftiz edilmiş bir Türk esir, tüccar efendisi için altı buçuk yıl çalışması şartıyla azat edilmiştir; 1391'de yeni Hıristiyan olan bir başka Türk, Barcelona piskoposunun noterinden aldığı borçla esaretini iki yıl öncesinden tamamlamış ve bu borcunu kendisiyle birlikte azat edilen Türk eşiyile imzaladıkları bir başka evrakta tasdik etmiştir; 1394'te Pere ve Yusuf adlı iki Türk, diğer iki esirle birlikte efendilerinden kaçmışlardır, ancak altı yıl sonra yakalanacaklardır; 1395'te bir süvarinin dul eşi kendisine iki yıl daha hizmet etmesi şartıyla hizmetçisi olan Türk esiri azat etmeyi kabul etmiştir; 1396'da Lluçia adıyla vaftiz edilen yirmi yaşındaki bir Türk esir, kayıtlardaki en genç esir olan bir günlük oğluyla Tàrrega'daki bir avukata muhtemelen sütanneliği vazifesiyle satılmıştır; 1397'de vaftiz edilmiş bir Türk azatlık, Sarazen bir köleyi öldürmekten hapse atılmış ve yüksek bir para cezasına çarptırılmıştır; 1399'da eski bir gemi kaptanı olan Bernat Amat, içerisinde Paris adlı iki aylık bir bebeğinden de bulunduğu bir Türk köleden olan birkaç çocuğu azat etmiştir. Barcelona, Aragon Krallığı'nda esirler ve azatlıların demografik yapıda önemli bir rol oynadıkları tek yer değildi. 1401'de Kral Martí, nüfus azalmasını önlemek için Doğu Akdeniz uyruklu azatlıların (Rum, Bulgar, Türk, Tatar) ve ailelerinin Mallorca'yı terk etmelerini yasaklamıştır.

Iber Yarımadası ve Anadolu, Katalanlar kadar Osmanlıların da 14. yüzyıl boyunca yayıldıkları müşterek Akdeniz dünyasının birer yakasını teşkil ediyorlardı. Bu şartlar altında yüzyılın sonlarına doğru Aragon Krallığı'nda Türkiye'ye ilişkin ilgi ve bilgi bolluğu şaşırtıcı değildir. Ramon Muntaner'in anlatısının aktardığı tarihî vakalara, Mallorcalı Yahudi

sep Hernando i Delgado, *Els esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs. De l'esclavitud a la llibertat* (s. XIV), Barcelona, Institució Milà i Fontanals-CSIC, 2003; belirttiğimiz sayılar şu makaleden alınmıştır: Maria Teresa Ferrer i Mallol, "Esclaus i lliberts orientals a Barcelona", *De l'esclavitud a la llibertat. Esclaus i lliberts a l'edat mitjana*, Barcelona, CSIC, 2000, s. 167-212.

haritacı Cresques Abraham'a atfedilen ve günümüzde Fransa Devlet Kütüphanesi'nde (BNE) muhafaza edilen o muhteşem *Atlas Català*'da ("1375 yılı Katalan Atlası") da görüldüğü gibi Doğu Akdeniz coğrafyasına olan aşinalık eklenmelidir.⁶ Dönemin envanter defterleri de günümüze kadar ulaşmayan görsel delillere işaret etmektedir. Örneğin 1395 yılında Peratallada Kalesi'nde Gilabert de Cruilles'in ölümü üzerine dokunan bir duvar halısına ilişkin düşünülen bir kayıttan haberdar olmaktadır: "Item unum pannum novum de ras cum istoria del Soldan", yani "Sultanın hikâyesinin işlendiği yeni bir ipek kumaş". Bu sultan I. Murad veya I. Bayezid olsa gerekti. Tüccar Antoni Cases'in envanter defterindeki 1448 yılı girdisinde, Cases'in evinde "drap de pinzell poch, molt antich e de poch a valor, ab ystoria de batalles de turchs ab christians", yani "Türkler ve Hıristiyanlar arasındaki savaşların resmedildiği çok eski ve pek değersiz bir kumaş parçası" bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷ Aragon Kralı I. Martı'nın 1397'de Barcelona'ya giriş töreninde Türkleri temsil eden çeşitli gösteri arabaları bulunmaktaydı: "Officium *dels cotonés* fecit multos equites cotonerios et turchos qui adinvincem preliabantur" ("Pamukçu esnafı içi pamukla doldurulmuş kukla atlara binmiş birçok süvari ile Türkleri birbirleriyle savaşırken temsil etmiştir"); diğer esnaflar ise "fecerunt amorum cum multis turchis sive *turchs* et multos homines *salvatges*, et adinvincem preliabantur" ("Osmanlı hükümdarını birbirleriyle savaşan birçok Türk ve birçok vahşi insanla temsil etmişlerdir").⁸ Türkler uzun süre boyunca bayram-

6 Paris, Bibliothèque nationale de France, fonds espagnol, 30. Harita, kurumun internet adresinde dijital ortama aktarılmıştır, gallica.bnf.fr

7 Maria Rosa Terés i Tomàs, "Art profà i vida quotidiana entorn a 1400: els inventaris barcelonins", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 19 (1998), s. 295-317 [s. 308-309].

8 Miguel Raufast Chico, "¿Un mismo ceremonial para dos dinastías? Las entradas reales de Martín el Humano (1397) y Fernando I (1412) en Barcelona", *En la España medieval* 30 (2007), s. 91-129 [s. 125].

larda, kutlamalarda ve merasimlerde temsil edilmişlerdir. Bu bağlamda Bernat Metge'nin 1399'da tamamladığı *Lo Somni* adlı eserinde geçen, kadınların ayinlerde “quantes gents d'armes ha l'Almorat” (214-215), yani Osmanlı hükümdarının kaç askeri olduğuna varana kadar konuştuklarına dair o nüktedan yorumu garipsememek gerekir.

Eserin türü ve Ortaçağ Katalan edebiyatındaki yeri

Història de Jacob Xalabín'in telif edildiği dönemde Ortaçağ Katalan anlatısı uzun bir geçmişe sahipti. Mallorcalı yazar Ramon Llull (1232-1316), genellikle Katalan nesir edebiyatının kurucusu olarak kabul edilir. Eserlerinden bilhassa ikisi, özleri itibarıyla birer anlatı olarak kabul edilebilir. Bunlardan birisi 1283'te Montpellier'de tamamlanan *Blaquerna* veya *Romanç d'Evast e Blaquerna* adlı romandır. *Blaquerna*, ailesinin evlenmesi yönündeki taleplerini reddedip dinî bir hayat sürmeyi tercih ederek bahtı Papa olmaya kadar varan ve sonunda bu yüce makamdan da feragat edip inzivaya çekilen erdemli bir gencin hikâyesidir. Diğer eserse 1289'da Paris'te tamamlanan *Felix* veya *Llibre de meravelles*'tir. Kitabın bölümlerinden birisinin adı *Llibre de les bèsties*'dir (“Hayvanlar Kitabı”); hayvanlar aracılığıyla insanlık hali üzerine tefekkür edilen bu didaktik hikâyenin esin kaynakları arasında *Kelile ve Dimne* de bulunmaktadır. Ramon Llull, o dönemde Batı Avrupalı düşünürler arasında elzem olan Latinceye hâkim olmakla kalmayıp Arapça da biliyordu. *Kelile ve Dimne* Endülüs'te iyi tanınan bir eseri ve 1251'de müstakbel Kastilya ve León Kralı X. Alfonso'nun emriyle İspanyolcaya çevrildi. Bu çeviri eser ve *Llibre de les bèsties*, bir bakıma Batı Avrupa'da Doğu kaynaklı kıssaların derlendiği ilk Latince eser olan *Disciplina clericalis*'in birer dalı olarak yorumlanabilir. Doğum adı Moshé Sefardî olan

eserin yazarı, 1106 yılında Huesca'da, Aragon kralının Endülslüleri bu sağlam kalesini ele geçirmesinden on yıl önce vaftiz edilmiş, Petrus Alfonsi adıyla nam salmıştır.

Katalan edebi anlatısının dönüm noktalarından bir diğeri de “les quatre grans cròniques” (dört büyük kronik) olarak bilinen külliyyattır: *Llibre dels fets del rei En Jaume* (“Kral Jaume'nin Vakayınamesi”, 1275 civarı), Bernat Desclot'un *Llibre del rei En Pere d'Aragó e dels seus antecessors passats*'ı (“Kral [III.] Pere'nin ve Atalarının Kitabı”, 1288), Ramon Muntaner'in daha önce bahsi geçen kitabı ve *Llibre del rei En Pere el Cerimoniós* (Kral Şatafatlı [IV.] Pere'nin Kitabı, 1382). Bu dört klasik eserin çağdaş araştırmacıların belirlediği bir kanon olduğunu, Ortaçağ Katalan tarih yazıcılığının bunlara indirgenemeyeceğini unutmamak gerekir. Mevzubahis eserler yaygın olarak *cròniques* (kronikler) olarak tanımlanmasına rağmen, yazarları kendi eserlerini sadece *llibre* (kitap) diye adlandıırırlar. Bu dört eserin ortak noktası, eserlerin anlatılan olaylardan bir müddet sonra yazılışı ve yazarların olayların içinde yer aldıklarından çoğu zaman anlattıklarına tarafsız yaklaşamamalarıdır. Nitekim Şatafatlı Pere'nin kroniğinde esere verilen başlık şudur: *Llibre en què's contenen tots los grans fets qui són entrevenguts en nostra casa dins lo temps de la nostra vida, començant-los a nostra nativitat* (“Doğumumuzdan bu yana hayatımız boyunca ocağımızda vuku bulan bütün büyük olayların yer aldığı kitap”). Bu eser *Llibre dels fets*'in üslubuyla açıkça ilişkilidir, zira her ikisi de Ortaçağ Batı Avrupa tarih yazıcılığında ender görülen hükümdar otobiyografisi şeklinde yazılmıştır.

Vakanüvis Ramon Muntaner'in kroniğinde Türkler seçkin bir yere sahiptirler. Katalan nesrinin ikinci büyük dönüm noktası olarak kabul edilebilecek olan 15. yüzyılın şövalye romanlarındaysa Türkler başkahramanın düşmanları kimliğine bürünerek tekrar sahneye çıkarlar. Katalan şö-

valye romanlarının en büyük temsilcileri 15. yüzyıl ortalarında yazılan anonim *Curial e Güelfa* ile yazarının ölümünden sonra 1490'da yayımlanan ve karışık bir baskı geçmesine sahip olan Joanot Martorell'in *Tirant lo Blanch* (1410 ya da 1411-1465)⁹ adlı eseridir. Tarih olarak daha eski olan *Història de Jacob Xalabín* de bu akımla bazı ortak vasıflar taşır. Eserin bir noktasında başkahraman Jacob ile yan kahraman Alí kendilerini *cavaller de ventura* (kendini maceraya adanmış şövalye) olarak takdim ederler: "Biz bahtımızın peşinde dünyayı dolaşan kişileriz." Bu unsur yakın dönemlerde yazılmış *Sir Gawain and the Green Knight*'ta *knight errantry* olarak görülmektedir ("knyzt erraunt", v. 810). Buna rağmen *Història de Jacob Xalabín* bu edebiyat türünün içerisinde sınıflandırılmaz. Eserin aynı bölümünde başkahramanın sevgilisiyle olan ilişkisini ifade ederken başvurduğu kelimeler (örneğin "Onun hakir kulu ve kölesi olduğum için kabul ettiğim bu hoş mendil"), duygusal roman (*novela sentimental*) türünü anımsatmaktadır. Aslında *Història de Jacob Xalabín*'in farklı bölümlerinde görülen tarz çeşitliliğinden de anlaşılmaktadır ki, o dönemlerde roman alanına yönelen, 1349-53 yıllarına doğru derlenen ve 1429'da Katalancaya çevrilen Giovanni Boccaccio'nun *Decameron*'uyla zirveye ulaşan nesir anlatının yenilenişi akımına dahil olan bir eserle karşı karşıyayız.

Eğer *Història de Jacob Xalabín*'i bir tür içerisinde sınıflandırmak gerekseydi, yabancı bir saray ortamında geçen (eserlerin başlıkları da çoğunlukla bu sebeple *història* kelimesi-

9 Bu yazarın kişiliği hakkında sahip olduğumuz görüşler, Jaume J. Chiner Gimeno ve Jesús Villalmanzo'nun araştırmaları sonucunda şekillenmiştir. Billhassa bkz. J.J. Chiner, *El viure novel·lesc. Biografia de Joanot Martorell amb un fragment d'un manuscrit del "Tirant lo Blanch"*, Alcoy, Marfil, 1993; J. Villalmanzo ve J.J. Chiner, *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, Valencia, Ajuntament de Valencia, 1992; J. Villalmanzo, *Joanot Martorell, biografia ilustrada y diplomataria*, Valencia, Ajuntament de Valencia, 1995.

ni taşır) fakat içerisinde bol miktarda folklorik motifin barındığı, tarihî içeriğininse hikâyeye pek az ilintili ve çoğu kez önemsiz olduğu anonim ve nesir hikâyelerden oluşan bir anlatı grubunun parçası olurdu. Her ne kadar konularda farklılıklar olsa da bu tarz anlatılardaki tipik olay örgülerinden birisi de babası saygın bir bey olan başkahramanın, erdemini koruma çabası içinde bir entrikanın kurbanı olarak saraydan sürülüp, makamına layık bir mertebeye ulaşana kadar bir dizi macera ve dönüm noktasından geçmesidir. Bu türün iki karakteristik örneği *Història de Jacob Xalabín*'le aynı el yazmasını paylaşan *Història de la filla de l'emperador Contastí* ve üç farklı kodekse aktarılmış olup daha çok yaygınlık kazanmış olan *Història de la filla del rei d'Hongria*'dır. Her iki anlatı da Veselovskij'in önerdiği yöntemi takip ederek "tacize uğrayan genç kız" motifinden yola çıkarak inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra eserlerden ikincisinde, daha sonraları Moriskolar* arasında popüler bir hikâye haline gelecek olan Carcayona Hanım efsanesinde de geçen başkahramanın ellerinin kesilmesi motifi öne çıkmaktadır.¹⁰ Aynı zamanda *Història de Jacob Xalabín*, geç dönem Ortaçağ Avrupası'nda çok meşhur olmuş bir kısa hikâye olan *Paris i Viana* ile de birkaç motif paylaşmaktadır. Vienne döfeninin* kı-

(*) Morisko: Endülüs'ün yok edilmesinden sonra 1500'lü yıllarda Müslümanların ve Yahudilerin Iber Yarımadası'ndan sürülmesi üzerine vatanları İspanya ve Portekiz'den ayrılmamak için Hristiyanlığa geçen Müslümanlara verilen ad – e.n.

10 Alessandro Wesselofsky, "La favola della fanciulla perseguitata", *Novella della figlia del re di Dacia*, Pisa, Nistri, yeniden basımı için; Veselovskij-Sade, *La fanciulla perseguitata*, (ed.) D'Arco Silvio Avalle Milan, Bompiani, 1977, s. 35-101. Veronica Orazi bu konuyu Katalan edebiyatında ayrıntılı bir şekilde araştırmıştır. Örneğin bkz. "Die verfolgte Frau: per l'analisi semiologica di un motivo folclorico e delle sue derivazioni medievali (con speciale attenzione all'ambito catalano)", *Estudis Romànics*, 22 (2000), s. 101-138. Hikâyenin Moriskolar arasındaki hali için bkz. *La leyenda de la doncella Carcayona*, (ed.) Pino Valero Cuadra, Alicante, Universidad de Alicante, 2000.

(*) 1350-1791 ile 1824-1830 dönemlerinde Fransa Krallığı'nda veliahta verilen unvan – e.n.

zı olan Viana gibi asil olmayan París, kılık değiştirip bir di-
zi turnuvada dövüşerek Viana'nın aşkını kazanır; boşa çıkan
kaçma teşebbüsüne rağmen iki genç Viana'nın babasının kı-
zını başka bir taliple evlendirme planını önleyerek evlenir-
ler. Uzmanlar bu hikâyenin hangi dilde yazıldığı konusunda
mutabık olmasalar da 1417 yılına ait Kral Alfons'un kütüp-
hane envanterinde *París e Viana* adlı, Katalan dilinde yazıl-
mış küçük bir kitap yer almaktadır. Pierre de la Cépède tara-
fından 1432'de kaleme alınarak günümüze kadar ulaşan ilk
nüshaysa önsözünde nihai kaynağın “Katalan dilinde yazıl-
mış bir kitap” olduğunu söyler.¹¹

Bu tarz kısa hikâyeler çoğunlukla Batı Avrupa'da geniş
çapta yayılmış ibret verici olaylardan, sıklıkla da dinî içerik-
li menkıbelerden ve bazen de doğrudan Meryem mucizeleri
geleneğinden beslenir. *Història de Jacob Xalabín*'in yazarıysa
eserini derlediği vakit revaçta olan bu eğilimlerden ayrılarak
başka kaynaklara yönelmiştir. Sonuç olarak ortaya çıkan dö-
nemin Katalan edebiyatı içerisinde çok özel bir yere sahip,
karma bir eserdir.

Eserin yapısı ve materyalleri

Història de Jacob Xalabín'in yazarı, anlatısına sanatsal bütün-
lük vermek için çaba göstermiştir. Buna rağmen hikâyenin
tahlilinde parçalar arasındaki düğümler açıkça görölmekte-
dir. şüphesiz ki, göze en çok batan nokta, XIV. ve XV. bö-
lümmler arasında Jacob'un Murad'ın sarayına dönüşü ve Ner-
guís ile düğününün ardından her řey mutlu sona erebilecek-
ken felaketin, Kosova Savaşı'nın hikâyeye dahil edilmesi-
dir. Daha ufak çapta olmasına rağmen önem taşıyan bir dü-

11 Bkz. “*Història de París i Viana*”: Edició facsímil de la primera impressió catalana, Girona, 1495, (ed.) Pedro M. Càtedra ve Modest Prats, Girona: Diputació de Girona, 1986; bu baskıda eserin mevcut ilk Katalanca nüshasıyla metnin tarihçesine değinen bir araştırma yer almaktadır.

ğüm de IV. Bölüm’de, Jacob ve Alı’nın Osmanlı sarayını terk edip maceraya atıldıklarında göze çarpmaktadır. Bu tarz düğüm noktaları fevkalade önem taşımaktadırlar, zira çeşitli kaynak ve özelliklere sahip materyalleri değerlendirmemizi ve yazarla eserin derlendiği ortam hakkındaki bilgi eksikliğimizi kısmen de olsa gidermemiz için varsayımlar üretmemizi sağlarlar.

Birinci kısım: Murad’ın sarayında entrika

İlk kısım başkahramanın saraydan kaçışına kadar olan I.-IV. bölümlerden oluşmaktadır. Anlatının bu kısmında Murad’ın genç eşi Issa Xalabına, üvey oğlu Jacob Xalabın’e beslediği muhabbetten dolayı onu tahrik etmeye çalışsa da başarısız olur. Issa Xalabına aşk marazına tutulur ve kimse derdinin ne olduğunu anlayamaz. Sonunda fesat Yahudi hekim Quir Mossè tarafından muayene edilir ve o da hükümdar Murad’ı Issa Xalabına’nın şehzadenin ciğerini yerse şifa bulacağına inandırır. Murad, Jacob Xalabın’in öldürülmesi emrini verir fakat Jacob sadık dostu Alı Baxà tarafından uyandırılır ve her ikisi de saraydan kaçmayı başarır.

Siegfried Bosch, ölümünden sonra yayımlanan öncü bir çalışmada, *Història de Jacob Xalabın*’in ilk kısmındaki olayların *Binbir Gece Masalları*’nda geçen iki öyküyle benzerliklerine dikkat çekmiştir.¹² *Historia de Jacob Xalabın* ile “Baybars ve On İki Kolluk Amirinin Öyküsü” ve bilhassa “On Birinci Kolluk Amirinin Öyküsü”* arasındaki şu paralelliklere işaret etmiştir:

12 Siegfried Bosch, “Les fonts orientals del *Tirant lo Blanch*”, *Estudis Romànics*, 2 (1949-50), s. 1-50. (s. 45-50)

(*) *Binbir Gece Masalları*, çev. A.Ş. Onaran, cilt 4/2, İstanbul: YKY, 2013, s. 574-578 – ç.n.